

Instytucja odstąpienia w umowach mieszanych w świetle zasady swobody umów

Tymon Markiewicz

Uniwersytet Gdański, Wydział Prawa i Administracji

E-mail: tymon.markiewicz@gmail.com

tutor: dr Bartosz Szolc-Nartowski

Uniwersytet Gdański, Wydział Prawa i Administracji

Katedra Prawa Cywilnego, Zakład Prawa Rzymskiego

Słowa kluczowe: umowy mieszane, odstąpienie, zasada swobody umów

Wstęp

Ze względu na rosnący stopień złożoności obrotu cywilnoprawnego rola umów mieszanych w polskim porządku prawnym od lat przybiera na wartości. Stosowanie umów mieszanych w obrocie gospodarczym pozwala stronom zindywidualizować treść stosunku zobowiązaniowego w oparciu o łączenie rozwiązań zaczerpniętych z wybranych umów nazwanych lub nienazwanych. Umowy mieszane są w polskim systemie prawa prywatnego dopuszczalne dzięki istnieniu zasady swobody umów¹, wyrażonej w art. 353¹ Ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny² (dalej k.c.). Pomimo dekad

funkcjonowania tej zasady w polskim porządku prawa prywatnego, ani orzecznictwo ani doktryna nadal nie wypracowały spójnego stanowiska co do sposobu stosowania względem postanowień umów mieszanych norm ustawowych przewidzianych dla umów nazwanych. Co więcej, problem ustalenia natury stosunku zobowiązaniowego w odniesieniu do umów mieszanych nadal pozostaje bez jednolitych odpowiedzi zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie. Niniejsza praca ma na celu konfrontację dotychczas wyrażonych w doktrynie i orzecznictwie poglądów na temat klasyfikacji umów mieszanych oraz metod subsumpcji wykształconych w celu odpowiedniej kwalifikacji prawnej treści umów mieszanych, z uwzględnieniem praktycznych skutków zastosowania wybranych metod

Wykaz skrótów:

k.c. - Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U.2024.0.1061 t.j.)

k.p.c. - Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 t.j. z późn. zm.)

¹ W. J. Katner, *System Prawa Prywatnego. Tom 9. Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, 4. wydanie, red. W. J. Katner, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2023, ISBN 978-83-8291-876-2, str. 5.

² Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U.2024.0.1061 t.j.).

subsumpcji na przykładzie prawa odstąpienia od umowy.

Problem klasyfikacji umów mieszanych

Kategoria umów mieszanych wydaje się nieostra już na etapie próby ich klasyfikacji. Kłasyfikacyjna literatura prawa zobowiązań zwyczajowo dzieli umowy na nazwane (stypizowane ustawowo, np. umowa o dzieło) oraz nienazwane (wykształcone w obrocie cywilnoprawnym, ale niestypizowane ustawowo, np. umowa faktoringu). Do umów nazwanych należą w bieżącym stanie prawnym umowy uregulowane w Kodeksie cywilnym (zarówno te uregulowane w nim od dnia uchwalenia, jak i te włączone przez nowelizacje, kolejno w 1990, 2000 i 2008 r.) oraz typy umów uregulowane w pozostałych ustawach. Kryterium umożliwiającym uznanie umowy za nazwaną jest określenie przez ustawę minimum jej składników podmiotowych i przedmiotowych, tj. stron umowy oraz ich praw i obowiązków stanowiących *essentialia negotii* czynności prawnej³. A *contrario*, wszelkie dwustronne czynności prawne niespełniające wymogów uznania za umowę nazwaną wchodzą w skład otwartego zbioru umów nienazwanych. Kryterium pozwalającym na wyróżnienie umów nienazwanych jest zatem kryterium negatywne braku posiadania jasno zdefiniowanych ustawowo *essentialia negotii*.

Taki stan rzeczy już na wstępie ogranicza zakres kognicji sądów w sprawach uwzględniających umowy nienazwane, ze względu na problem przypisania do ich postanowień odpowiednich norm ustawowych, co wynika z orzecznictwa Sądu Najwyższego. Między innymi w postanowieniu z 27 listopada 2014

r., sygn. akt I CSK 167/14⁴ Sąd Najwyższy odmówił przyjęcia do rozpoznania skargi kasacyjnej, w której strona pozwana zwróciła się o zbadanie postanowienia umowy nienazwanej pod kątem tego czy jest on istotny przedmiotowo dla umowy oraz czy może być uznane za obarczone warunkiem rozwiązującym. Sąd Najwyższy uznał, że w tak sformułowanej skardze nie występuje istotne zagadnienie prawne ani też nie zachodzi potrzeba wykładni przepisów budzących wątpliwości, a zatem skarga nie spełnia przesłanek dopuszczalności sformułowanych w art. 398⁹ k.p.c.⁵.

Warto zaznaczyć, że z perspektywy ewolucji prawa kontraktowego podział umów na nazwane i nienazwane można też rozpatrywać z uwzględnieniem aspektu temporalnego - umowa pozostaje nienazwana jedynie do momentu inkorporowania jej w nowelizacji danej ustawy. Najlepszym tego przykładem jest utrata statusu umowy nienazwanej przez umowę leasingu, gdy ta została uregulowana w art. 7091 i n. k.c. wskutek nowelizacji⁶ w 2000 r. Praktyka obrotu gospodarczego, poza opisanym w k.c. leasingiem operacyjnym, rozróżnia także inne rodzaje leasingu, w tym finansowy, zwrotny, mokry, obrotowy, bezpośredni, pośredni, etc. – owe rodzaje mogą zostać uznane za umowy nazwane jako podtypy leasingu tak długo, jak istotne przedmiotowo postanowienia umowy pozostają tożsame z domyślnym modelem ustawowym.

Należy również zauważyć, że pewne umowy mogą pozostawać nienazwane z perspektywy polskiego systemu prawa cywilnego, pomimo zakreślenia ich ram podmiotowych i przedmiotowych w aktach prawa międzynarodowego, przykładowa

³ W. J. Katner, op. cit., str. 13.

⁴ I CSK 167/14, Legalis nr 1180129.

⁵ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 t.j. z późn. zm.), dalej jako „k.p.c.”.

⁶ Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o zmianie ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2000 r. Nr 74, poz. 857, z późn. zm.).

umowa faktoringu⁷, zdefiniowana w konwencji ottawskiej⁸. Dla niektórych umów nienazwanych istnieje więc utrwalony model składników podmiotowych i przedmiotowych, ale jego źródła nie znajdują się w ustawodawstwie.

Umowy mieszane to umowy łączące w sobie elementy umów nazwanych, elementy umów nienazwanych, lub też elementy umów nazwanych i nienazwanych⁹. Część przedstawicieli doktryny, w tym najczęściej cytowany w tym zakresie W. J. Katner, nie przychylił się do zasadności wyodrębnienia umów mieszanych jako trzeciej, odrębnej kategorii umów, uznając jedynie podział umów na nazwane i nienazwane¹⁰. Za dopuszczeniem powyższego wyodrębnienia przemawia rosnący udział umów mieszanych w obrocie cywilnoprawnym. Kolejnym argumentem jest konieczność indywidualnego ich rozpatrywania przez sądownictwo, z powodu braku jednolitej odpowiedzi na pytanie o możliwość stosowania względem całej umowy mieszanej przepisów szczególnych regulujących świadczenia typowe dla umowy nazwanej, a stanowiące jedynie część świadczeń zawartych w umowie mieszanej. Za wyodrębnieniem umów mieszanych opowiada się także przeważająca część współczesnego orzecznictwa Sądu Najwyższego¹¹, powołując się na odrębne określenie charakteru umowy mieszanej, zarówno w sposób dorozumiany, jak i *expressis verbis*. Pierwszy pogląd, wyróżniający jedynie

umowy nazwane i nienazwane, jest uzasadniony z punktu widzenia dogmatyki systemu prawa cywilnego – w binarnym podziale na umowy nazwane (posiadające swoje uregulowanie ustawowe) oraz nienazwane (a więc wszystkie pozostałe) zbiór umów mieszanych może zamykać się w granicach zbioru umów nienazwanych. Pogląd ten nie jest jednak zasadny z punktu widzenia praktyki orzeczniczej, skoro zaistniała konieczność wyodrębnienia przez orzecznictwo i doktrynę indywidualnych metod interpretacji dla umów mieszanych, w szczególności umów zawierających elementy umów nazwanych.

Dodatkowo za wyodrębnieniem umów mieszanych jako osobnej, trzeciej kategorii przemawia chociażby usytuowanie w polskim porządku prawnym umowy deweloperskiej i związany z nią spór w doktrynie, obrazujący nieostrość w kwalifikacji umowy jako nazwanej, nienazwanej lub mieszanej. Początkowo umowę deweloperską uznawano za umowę nienazwaną, składającą się z połączenia różnych świadczeń charakterystycznych dla innych umów procesu inwestycyjnego, w tym umowy o dzieło, umowy przedwstępnej, umowy sprzedaży, umowy o roboty budowlane¹². Z czasem, ze względu na rosnącą konieczność ochrony interesów konsumenta w stosunkach z deweloperem, uchwalono dwie ustawy normujące treść umowy deweloperskiej. Najpierw tzw. starą ustawę deweloperską¹³ tzw. nową ustawę deweloperską¹⁴, której art. 35 określa w aktualnym stanie prawnym minimalną zawartość

⁷ A. Wowerka, *Umowa faktoringu w świetle międzynarodowej konwencji ottawskiej o faktoringu międzynarodowym*, „Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego”, Katowice 2014, tom 5, 57-85, str. 58.

⁸ Konwencja UNIDROIT z 28 maja 1998 r. o faktoringu międzynarodowym.

⁹ A. Brzozowski, *System Prawa Prywatnego. Tom 5. Prawo zobowiązań – część ogólna*, 2. wydanie, red. E. Łętowska, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013, ISBN 978-83-255-4083-8, str. 451.

¹⁰ W. J. Katner, op. cit., str. 18.

¹¹ Między innymi wyroki takie jak: I CKN 1144/00, Legalis nr 60568; II CKN, 287/00, Legalis nr 53870; I CSK 383/15, Legalis nr 1472291.

¹² B. Gliniecki, *Umowa deweloperska. Konstrukcja prawna i zabezpieczenie wzajemnych roszczeń stron*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2012, ISBN 978-83-264-0713-0, str. 51.

¹³ Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego (Dz.U. z 2011 r. nr 232 poz. 1377 z późn. zm).

¹⁴ Ustawa z dnia 20 maja 2021 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego

treściową umowy deweloperskiej. Umowa deweloperska była zatem pierwotnie uznawana za umowę nienazwaną ze względu na brak regulacji ustawowej, a także za umowę mieszaną ze względu na łączenie elementów przedmiotowych charakterystycznych dla innych umów procesu inwestycyjnego. Na umowę deweloperską składają się elementy umowne dotyczące przeniesienia własności rzeczy lub praw, używania rzeczy lub praw oraz świadczenia usług, przy czym są to elementy o niehomogenicznym charakterze¹⁵. Od czasu wejścia w życie Ustawy deweloperskiej umowa deweloperska niewątpliwie stała się umową nazwaną, podobnie jak umowa leasingu od czasu wyodrębnienia jej w przepisach Kodeksu cywilnego. Pomimo wejścia w życie Ustawy deweloperskiej, umowa deweloperska nie straciła swojej charakterystycznej konstrukcji, pozwalającej na uznanie jej za umowę mieszaną. W wypadku przychylenia się do stanowiska, że umowy mieszane są podkategorią umów nienazwanych, umowa deweloperska musiałaby przestać być umową mieszaną wskutek jej uregulowania w ustawodawstwie, bez zajścia jakichkolwiek zmian treściowych w konstrukcji samej umowy. Takie rozumowanie ukazuje arbitralność podziału umów jedynie na nazwane i nienazwane z przypisaniem umów mieszanych jako podkategorii umów nienazwanych. W celu pełnego i adekwatnego oddania charakteru gospodarczego umowy deweloperskiej, czy też umowy leasingu, należy zatem uwzględnić, iż ich charakter jako umów mieszanych wynika z rodzaju zawartych świadczeń umownych, a w konsekwencji umowy te muszą pozostać w kategorii umów mieszanych pomimo ich uregulowania w ustawodawstwie. Naturalną konsekwencją takiego rozumowania jest zatem uznanie umów mieszanych za trzecią kategorię umów, obok na-

zwanych i nienazwanych, której zbiór desygnatów w znacznej mierze pokrywa się z częścią zbioru umów nienazwanych, jednakże się w nim nie zawiera.

Przeciw pogładowi o binarnym podziale na umowy nazwane i nienazwane przemawia finalnie sama arbitralność tego podziału, wskazana powyżej na przykładzie umowy deweloperskiej i umowy leasingu. Przykłady te kwestionują użyteczność wyróżniania umów mieszanych jako cechy pewnych umów nienazwanych, skoro cecha ta jest drugorzędna względem nienazwania. Co za tym idzie umowy o charakterze mieszanym tracą na gruncie podziału binarnego swój mieszany charakter gdy tylko staną się umowami nazwanymi, mimo że poza nazwaniem nie zmieniła się żadna z cech, które pierwotnie zadecydowały o zaklasyfikowaniu umowy jako mieszanej.

Metody subsumpcji norm względem postanowień umów mieszanych

Problematyka interpretacji umów mieszanych wynika nie tylko z charakterystycznego dla umów nienazwanych braku modelu ustawowego, ale także z konieczności indywidualnej oceny czy dana umowa zawierająca elementy umowy nazwanej kwalifikuje się jeszcze jako swobodna modyfikacja umowy nazwanej i czy podlega pod przepisy ustawy (a jeżeli tak, to w jakim zakresie) czy też stanowi odrębną umowę mieszaną (i jednocześnie, czy sam ten fakt wyklucza możliwość stosowania do przewidzianych w umowie elementów umowy nazwanej norm ustawowych szczególnych, mających zastosowanie do specyficznej umowy nazwanej jako całości).

Niezależnie od rozkładu świadczeń dających się przypisać do znanych typów umów,

oraz Deweloperskim Funduszu Gwarancyjnym (Dz.U. z 2021 r. poz. 1177 z późn. zm.), dalej jako „Ustawa deweloperska”.

¹⁵ B. Gliniecki, op. cit., str. 95.

umowa mieszana, tak jak i każda inna umowa, stanowi niepodważalnie pojedynczą odrębną umowę, wymagającą autonomicznej oceny. Dla ułatwienia analizy umów mieszanych i subsumpcji właściwych norm względem postanowień umowy, w literaturze polskiej oraz zagranicznej zaproponowano następujący podział¹⁶:

1. umowy kombinowane – przewidujące po jednej ze stron obowiązek realizacji kilku świadczeń charakterystycznych dla różnych typów umów nazwanych (przykładowo realizacja świadczeń charakterystycznych dla umów starannego działania oraz świadczeń charakterystycznych dla umów rezultatu w zamian za pojedyncze wynagrodzenie ryczałtowe);
2. umowy krzyżujące się – przewidujące po obu stronach obowiązek realizacji świadczeń charakterystycznych dla różnych typów umów nazwanych (najczęściej różne rodzaje świadczenia usług w zamian za świadczenia charakterystyczne dla innej umowy nazwanej);
3. umowy mieszane *sensu stricto* – umowy o niejasnym charakterze, przewidujące po obydwu stronach obowiązek realizacji świadczeń nieprzypisanych jednoznacznie do danego typu umowy nazwanej lub nienazwanej.

Ze względu na specyficzną trudność w ocenie charakteru umów mieszanych doktryna wypracowała dla nich odrębne metody analizy i subsumpcji¹⁷. Co do zasady wyróżnia się i stosuje trzy metody – absorpcji, kombinowaną i emancypacyjną¹⁸.

1. Metoda absorpcji – polega na ustaleniu kluczowych elementów przedmiotowych

umowy mieszanej, przypisaniu ich do najbliższego typu umowy nazwanej (lub nienazwanej o ustalonych *essentialia negotii*), a następnie zakwalifikowaniu na tej podstawie całej umowy do typu umowy, który przeważa w konstrukcji umowy mieszanej ze względu na wagę i proporcję postanowień. Metoda absorpcji podporządkowuje zatem wszystkie postanowienia umowy mieszanej najbliższemu stypizowanemu modelowi umowy, co znajduje zastosowanie w przypadku umów mieszanych o przeważającym udziale postanowień zaczerpniętych z danej umowy nazwanej, ale nie daje oczywistego rozwiązania w wypadku umowy o braku przeważającego podobieństwa do umowy nazwanej lub w przypadku umów mieszanych *sensu stricto*. W polskim orzecznictwie spotyka się przykłady „miękkiego” stosowania metody absorpcji, przykładowo w wyroku Sądu Okręgowego we Włocławku z dnia 29 grudnia 2014 r.¹⁹ sąd zastosował metodę absorpcyjną w ten sposób, aby stosować odpowiednio przepisy dotyczące umowy sprzedaży jedynie względem dominującej części umowy mieszanej, nie zaś całej umowy.

2. Metoda kombinowana – przy stosowaniu metody kombinowanej sąd rozbija umowę mieszaną na części pierwsze według poszczególnych postanowień, a następnie ustala dla konkretnych postanowień odpowiednie przepisy według najbliższego typu umowy nazwanej. O ile metoda kombinowana adresuje krytykę podnoszoną względem metody absorpcji, dotyczącą jej arbitralności, to jednocześnie nie daje jednolitej interpretacji

¹⁶ M. Kosmol, *Umowa wskaźnikowa (ang. Performance-based contract) ze szczególnym uwzględnieniem umowy o utrzymanie dróg publicznych*, Rozprawa doktorska pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Ewy Bagińskiej w Katedrze Prawa Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2022, str. 154.

¹⁷ M. Kosmol, op. cit., str. 167.

¹⁸ I Ca 190/14, Legalis nr 2025313.

¹⁹ I Ca 190/14, Legalis nr 2025313.

umowy mieszanej *per se*, a ponadto nadal nie rozwiązuje problemu interpretacji umów mieszanych *sensu stricto*.

3. Metoda emancypacyjna – zakłada uznanie analizowanej umowy mieszanej za odrębny, samoistny typ umowy, a następnie stosowanie do niej przepisów dotyczących typu umowy nazwanej najbliższej celowościowo ze względu na stan faktyczny i intencje stron. W założeniu metoda ta prowadzi do wyemancypowania nowego typu umowy, przykładowo w wypadku jej powszechnej adopcji w obrocie cywilnoprawnym, dając sądom możliwość stwierdzenia funkcjonowania danego zestawu postanowień jako wyodrębniony typ umowy nienazwanej.

Niekiedy postuluje się rozszerzenie katalogu metod interpretacji umów mieszanych, przykładowo używając nowej metody absorpcyjno-kombinatoryjnej²⁰ (zasugerowanej przez M. Kosmola na potrzeby wykładni umowy wskaźnikowej), polegającej na stosowaniu elementów metody absorpcyjnej względem całokształtu umowy, jak i elementów metody kombinowanej względem indywidualnych postanowień. W głównym nurcie polskiej literatury i orzecznictwa na temat umów mieszanych wyróżnia się jednak jako wiodące trzy powyższe metody.

Zasada swobody umów i jej implikacje

Powszechnie przyjmowany jest pogląd, że to właśnie wyrażonej w art. 353¹ k.c. zasadzie swobody umów swoje istnienie w polskim porządku prawnym zawdzięczają umowy nienazwane i umowy mieszane. Zgodnie

z powyższą normą, strony mają swobodę kształtowania stosunku prawnego, o ile jego treść i cel nie sprzeciwiają się ustawie, zasadom współżycia społecznego oraz właściwości (naturze) stosunku. O ile pierwsze dwa kryteria, tj. ustawa i zasady współżycia społecznego, nie budzą kontrowersji na kanwie umów nienazwanych i mieszanych, o tyle problematyczne jest zdefiniowanie dla wspomnianych kategorii umów natury stosunku zobowiązaniowego. Przedstawiciele doktryny nie są w tym aspekcie zgodni w swoich stanowiskach. Z protokołów z posiedzeń Komisji ds. Reformy Prawa Cywilnego wynika, że przyjęte kodeksowo sformułowanie „właściwość (natura) stosunku” miało w zamiarze autorów ustawy stanowić ewolucję pojęcia „treści stosunku”²¹. M. Safjan postuluje rozumienie natury stosunku zobowiązaniowego dwojako – w szerszym znaczeniu jako podstawowe elementy stosunku prawnego realizujące cel stosunku przyjęty przez strony oraz w węższym znaczeniu jako zakładany model danego typu umowy²². Pogląd ten skutkuje oczywiście ograniczoną możliwością stosowania pojęcia natury stosunku zobowiązaniowego w ujęciu węższym do umów mieszanych i nienazwanych. M. Szczygieł przedstawił pogląd na naturę stosunku jako rozwinięcie przepisów ogólnych dotyczących zobowiązań, zasad współżycia społecznego oraz roli społecznej zobowiązań, podając jako przykład sprzeciwienia się naturze stosunku sytuację niewspółmierności świadczeń²³. Takie ujęcie nie objaśnia jednak problematyki umów mieszanych i nienazwanych. O wiele przydatniejsza w tym kontekście wydaje się za to być koncepcja zaprezentowana przez J. Guścia, który za naturę stosunku zobowiązaniowego przyjmuje cel

²⁰ M. Kosmol, op. cit., str. 193.

²¹ R. Trzaskowski, *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353¹ k.c.*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Zakamycze 2005, ISBN 83-7444-133-X, str. 170.

²² M. Safjan, *Zasada swobody umów (Uwagi wstępne na tle wykładni 353¹ k.c.)*, „Prokuratura i Prawo”, Warszawa 1993, z. 4, str. 12-19.

²³ M. Szczygieł, *Właściwość (natura) stosunku zobowiązaniowego jako ograniczenie zasady swobody umów*, „Palestra”, Warszawa 1998, z. 7, str. 17.

społeczno-gospodarczy stron²⁴. Podejście to pokrywa się z podstawowym celem istnienia zasady swobody umów, jakim jest umożliwienie stronom stosunku ukształtowanie stosunku zgodnie z potrzebą społeczno-gospodarczą. Podobny wydaje się pogląd prezentowany przez E. Traple, obejmujący w ramach natury stosunku zobowiązaniowego model rozłożenia praw i obowiązków stron w danej umowie przy uwzględnieniu istniejącego zwyczaju (a więc również odwołujący się do praktyki obrotu cywilnoprawnego)²⁵.

Zbieżne z powyższym rozumienie natury stosunku można odnaleźć w orzecznictwie, między innymi w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2003 r., sygn. akt III CZP 101/02²⁶, w którym Sąd Najwyższy uznał pojęcie natury stosunku zobowiązaniowego za tożsame z „sensem gospodarczym umowy” (w omawianym przypadku umowy gwarancji). Podejście to znajduje odzwierciedlenie w orzecznictwie sądów powszechnych, w tym Sądu Apelacyjnego w Katowicach, który w wyroku z dnia 4 marca 1998 r., sygn. akt I ACa 636/98²⁷ uznał za naturę stosunku franchisingu (a więc stosunku nienazwanego) istotę stosunku z perspektywy interesu społeczno-gospodarczego stron i przyjętego w obrocie handlowym zwyczaju. W związku z powyższym zasadne wydaje się stwierdzenie, że przyjęcie koncepcji natury stosunku zobowiązaniowego jako „sensu gospodarczego umowy” (wyznaczanego przez praktykę w obrocie cywilnoprawnym, tożsamego z celem społeczno-gospodarczym stron stosunku), to jedyny sposób na zapewnienie zgodności umów mieszanych i nienazwanych z pełnym zakresem treściowym zasady swobody umów (przynajmniej w

jej obowiązującym kształcie wg literalnego brzmienia art. 353¹ k.c.).

W konsekwencji uznać należy, że stosowanie względem postanowień umowy mieszanej bądź też względem całości umowy mieszanej przepisów właściwych dla umowy nazwanej, której elementy zawiera umowa mieszana, powinno być uzasadnione celem społeczno-gospodarczym przewidzianym przez strony. Dodatkowo, stosowanie względem umowy mieszanej przepisów dotyczących danego typu umowy nazwanej, powinno polegać na stosowaniu norm szczególnych jedynie w zakresie pokrywania się funkcjonalnie postanowień umowy mieszanej z umową nazwaną, nie zaś na zakwalifikowaniu umowy mieszanej w całości jako umowy nazwanej i następczym bezpośrednim stosowaniu właściwych dla tego typu umowy przepisów.

Odstąpienie w umowach mieszanych

Problem stosowania do umów mieszanych przepisów dotyczących umów nazwanych zobrazować można na przykładzie odstąpienia od umowy. Uprawnienie do odstąpienia od umowy stanowi jeden z wyjątków od zasady *pacta sunt servanda*, umożliwiając doprowadzenie do ustania stosunku prawnego na bazie jednostronnego oświadczenia woli i przywrócenie stanu sprzed zawarcia umowy²⁸. Umowne prawo odstąpienia, powodujące uznanie umowy za niezawartą, jest uregulowane w art. 395 k.c., w części ogólnej przepisów o zobowiązaniach, a ustawa nie przewiduje bezpośrednio ograniczeń jego inkorporowania do treści umów. Tak rozumiane odstąpienie może więc być co do za-

²⁴ J. Guś, *O właściwości (naturze) stosunku prawnego*, „Prokuratura i Prawo”, Warszawa 1997, z. 4, str. 18.

²⁵ E. Traple, *Ochrona słabszej strony umowy a kontrola treści umowy ze względu na przekroczenie granic swobody umów i sposób zawarcia umowy*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, Warszawa 1997, z. 2, str. 227-248.

²⁶ III CZP 101/02, Legalis nr 56165.

²⁷ I ACa 636/98, Legalis nr 44319.

²⁸ P. Drapała, *System Prawa Prywatnego. Tom 5. Prawo zobowiązań – część ogólna*, 2. wydanie, red. E. Łętowska, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2013, ISBN 978-83-255-4083-8, str. 1102.

sady elementem każdej umowy, jeśli zostanie w niej zastrzeżone na podstawie wspólnych ustaleń stron²⁹. W razie stwierdzenia wadliwości umowy, klauzula odstąpienia zastrzeżona w umowie dzieli los umowy głównej. Stronom umowy wzajemnej przysługuje także uprawnienie odstąpienia od umowy na podstawie art. 491 i n. k.c. w wypadku popadnięcia dłużnika w zwłokę. Uprawnienie to nie jest zależne od jego zastrzeżenia w treści umowy³⁰.

Oprócz powyższych przypadków część szczegółowa przepisów dotyczących zobowiązań przewiduje również szczególne tryby odstąpienia dla poszczególnych typów umów nazwanych, m.in. art. 552 i 586 §2 k.c. dla umowy sprzedaży, art. 610 k.c. dla umowy dostawy, art. 635 i 636 k.c. dla umowy o dzieło. Ustawodawca nie unormował wzajemnej relacji przepisów dotyczących odstąpienia od umowy, ani nie ujednolicił między nimi definicji odstąpienia³¹. Możliwość zastosowania każdego z powyższych mechanizmów odstąpienia względem umów mieszanych jest niejasna. Powstaje zatem szereg wątpliwości. Czy metody subsumpcji norm właściwych dla umów mieszanych pozwalają na stosowanie względem takich umów przepisów szczegółowych dotyczących odstąpienia od umowy nazwanej – a jeżeli tak, to względem całości czy zaledwie części umowy? Czy przewidziane w ten sposób uprawnienia stron muszą być przez nie zastrzeżone w treści umowy, aby mogły zostać skutecznie wykonane?

Odpowiedź na powyższe pytania wymaga indywidualnego rozpatrzenia skutków zastosowania prawa odstąpienia od umowy w kontekście natury stosunku zobowiązaniowego, rozumianej jako cel społeczno-gospodarczy umowy przewidziany przez strony.

Nawet pomimo zachowania tego założenia metody interpretacji doprowadzą do rozbieżnych wniosków, co zademonstrować można na przykładzie analizy umowy łączącej elementy umowy o dzieło i umowy zlecenia, takie jak świadczenia starannego działania oraz świadczenia rezultatu.

Metoda absorpcyjna doprowadzi w omawianym przypadku do uznania całości umowy albo za umowę starannego działania, albo za umowę rezultatu, co pozwoli na odpowiednie stosowanie względem całości umowy kolejno albo przepisów o umowie zlecenia, albo przepisów o umowie o dzieło. Taki zabieg skutecznie eliminuje jednak autonomię stron w kontekście rozliczania świadczeń osobno jako elementów opartych na starannym działaniu oraz opartych na rezultacie, a zatem stanowi w praktyce pozaustawowe ograniczenie zasady swobody umów.

Metoda kombinowana doprowadzi z kolei do rozbicia umowy na części składowe i odpowiedniego stosowania przepisów dotyczących umowy o dzieło (wraz z odstąpieniem w trybie art. 635 i n. k.c.) jedynie do elementów umowy powiązanych bezpośrednio ze świadczeniami opartymi na rezultacie. W konsekwencji możliwość rozciągnięcia prawa odstąpienia w trybie art. 635 i n. k.c. na całość umowy będzie zależeć od oceny z perspektywy „sensu gospodarczego umowy”, tj. od ustalenia czy to właśnie świadczenia oparte na rezultacie przeważają w umowie jako istotne przedmiotowo. Podejście to komplikuje sytuację o tyle, że sprowadza się do oceny *post factum* i utrudnia stronom przewidzenie skuteczności odstąpienia w trybie szczególnym na etapie kontraktowania.

²⁹ M. Warciński, *Umowne prawo odstąpienia*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010, ISBN 978-83-264-0386-6, str. 52.

³⁰ II CKN 287/00, Legalis nr 53870.

³¹ K. Panfil, *Odstąpienie od umowy jako sankcja naruszenia zobowiązania*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2018, ISBN 978-83-8160-120-7, str. 38.

Metoda emancypacyjna umożliwi skorzystanie z odstąpienia przewidzianego dla umowy o dzieło, o ile świadczenia oznaczone na kształt umowy rezultatu zostaną uznane za istotny element przedmiotowy całej umowy i zamiar stron. W wypadku metody emancypacyjnej, w przeciwieństwie do pozostałych dwóch metod, warunkiem *sine qua non* zastosowania szczególnego trybu odstąpienia będzie także przewidzenie przez strony możliwości odstąpienia na analogicznych zasadach w treści umowy. Stosowanie metody emancypacyjnej ukierunkowane jest na maksymalizację autonomii stron w utworzeniu nowego typu stosunku zobowiązaniowego, a więc nie zakłada domniemania, że wolą stron było skorzystanie z rozwiązania przewidzianego ustawowo dla typu umowy nazwanej.

Wnioski

Podsumowując, unikatowa problematyka dotycząca subsumpcji norm ustawowych względem umów mieszanych uzasadnia wyróżnienie ich jako trzecią, równorzędną kategorię umów, obok umów nazwanych oraz nienazwanych. Aby uniknąć wewnętrznej sprzeczności, wynikającej z literalnego brzmienia skodyfikowanej w art. 353¹ k.c. zasady swobody umów, należy przyjąć, że właściwość (natura) stosunku zobowiązaniowego oznacza cel społeczno-gospodarczy danego stosunku zobowiązaniowego, uwzględniając przy tym rolę woli stron i zwyczaju. Powszechna adopcja umów mieszanych w obrocie cywilnoprawnym doprowadziła do wypracowania przez orzecznictwo i doktrynę trzech metod subsumpcji – absorpcyjnej, kombinowanej i emancypacyjnej. Spośród nich za dominującą należy uznać metodę emancypacyjną, która jako jedyna prowadzi do wyodrębnienia nowego typu umowy na podstawie woli stron i tym samym pozwala realizować w pełnym zakresie tre-

ściowym zasadę swobody umów, jednocześnie nie ograniczając arbitralnie woli stron poprzez zrównanie stosunku zobowiązaniowego do najbliższego odpowiednika ustawowego, do czego prowadzą pozostałe dwie metody. Potrzebę popularyzacji analizowania umów mieszanych przez pryzmat metody emancypacyjnej (a następnie także potrzebę liberalizacji podejścia doktrynalnego oraz orzeczniczego do umów mieszanych) ilustruje postępujący proces typizacji stosowanych w obrocie cywilnoprawnym umów mieszanych, takich jak umowa leasingu, umowa deweloperska, czy umowa faktoringu.

Literatura:

- Brzozowski A., 2013, *System Prawa Prywatnego. Tom 5. Prawo zobowiązań – część ogólna*, 2. wydanie, red. E. Łętowska, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa, ISBN 978-83-255-4083-8
- Drapała P., 2013, *System Prawa Prywatnego. Tom 5. Prawo zobowiązań – część ogólna*, 2. wydanie, red. E. Łętowska, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa, ISBN 978-83-255-4083-8
- Gliniecki B., 2012, *Umowa deweloperska. Konstrukcja prawna i zabezpieczenie wzajemnych roszczeń stron*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa, ISBN 978-83-264-0713-0
- Guć J., 1997, O właściwości (naturze) stosunku prawnego, *Prokuratura i Prawo*, Warszawa, z. 4
- Katner W. J., 2023, *System Prawa Prywatnego. Tom 9. Prawo zobowiązań – umowy nienazwane*, 4. wydanie, red. W. J. Katner, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa, ISBN 978-83-8291-876-2
- Kosmol M., 2022, *Umowa wskaźnikowa (ang. Performance-based contract) ze szczególnym uwzględnieniem umowy o utrzymanie dróg publicznych*, rozprawa doktorska pod kierunkiem naukowym prof.

dr hab. Ewy Bagińskiej w Katedrze
Prawa Cywilnego Wydziału Prawa i Ad-
ministracji Uniwersytetu Gdańskiego,
Gdańsk

Panfil K., 2018, *Odstąpienie od umowy jako sankcja naruszenia zobowiązania*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa, ISBN 978-83-8160-120-7

Safjan M., 1993, Zasada swobody umów (Uwagi wstępne na tle wykładni 3531 k.c.), *Prokuratura i Prawo*, Warszawa, z.4

Szczygieł M., 1998, Właściwość (natura) stosunku zobowiązaniowego jako ograniczenie zasady swobody umów, *Palestra*, Warszawa, z. 7

Traple E., 1997, Ochrona słabszej strony umowy a kontrola treści umowy ze względu na przekroczenie granic swobody umów i sposób zawarcia umowy, *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, Warszawa, z. 2

Trzaskowski R., 2005, *Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych. Art. 353¹k.c.*, Kantor Wydawniczy Zakamycze, ISBN 83-7444-133-X

Warciański M., 2010, *Umowne prawo odstąpienia*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa, ISBN 978-83-264-0386-6

Wowerka A., 2014, Umowa faktoringu w świetle międzynarodowej konwencji ottawskiej o faktoringu międzynarodowym, *Problemy Prawa Prywatnego Międzynarodowego*, Katowice, tom 5, 57-85

Akty prawne:

Konwencja UNIDROIT z 28 maja 1998 r. o faktoringu międzynarodowym

Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U.2024.0.1061 t.j.)

Ustawa z dnia 26 lipca 2000 r. o zmianie ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2000 r. Nr 74, poz. 857, z późn. zm.)

Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2024 r. poz. 1568 t.j. z późn. zm.).

Ustawa z dnia 20 maja 2021 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego oraz Deweloperskim Funduszu Gwarancyjnym (Dz.U. z 2021 r. poz. 1177 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 16 września 2011 r. o ochronie praw nabywcy lokalu mieszkalnego lub domu jednorodzinnego (Dz.U. z 2011 r. nr 232 poz. 1377 z późn. zm.).

Orzecznictwo

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 5 marca 2003 r., sygn. akt III CZP 101/02, Legalis nr 56165

Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 4 marca 1998 r., sygn. akt I ACa 636/98, Legalis nr 44319

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 czerwca 2000 r., sygn. akt II CKN 287/00, Legalis nr 53870

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 6 listopada 2002 r., sygn. akt I CKN 1144/00, Legalis nr 60568

Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 27 listopada 2014 r., sygn. akt I CSK 167/14, Legalis nr 1180129

Wyrok Sądu Okręgowego we Wrocławiu z dnia 29 grudnia 2014 r., sygn. akt I Ca 190/14, Legalis nr 2025313

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 2016 r., sygn. akt I CSK 383/15, Legalis nr 1472291

Notka o autorze: *Student V roku prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego, absolwent Degree in English Law and Legal Skills w British Law Centre (University of Cambridge Faculty of Law). Zafascynowany prawem cywilnym oraz handlowym, w szczególności w zakresie prawa kontraktowego. Asystent w kancelarii adwokackiej i radcowskiej. Zajmuje się działalnością społeczną w ramach Klubu Myśli Obywatelskiej im. Tadeusza Mazowieckiego przy ECS w Gdańsku.*